

joods
cultureel
kwartier

COLLECTIEPLAN 2020-2024

joods
historisch
museum

portugese
synagoge

kindermuseum

hollandsche
schouwburg

nationaal
holocaust
museum

INHOUD

- 3 VOORWOORD**
- 5 MISSIE & POSITIONERING**
- 7 COLLECTIEBESCHRIJVING**
 - Joods Historisch Museum
 - Collectie CEPIG
 - Bibliotheek Ets Haim-Livraria Montezinos
 - Digitale collecties
- 13 ACQUISITIEBELEID**
 - Joods Historisch Museum
 - Portugese Synagoge
 - Ets Haim
- 15 BEHOUD & BEHEER**
 - Organisatie en depots
 - Conservering en restauratie
 - Veiligheidszorg en risicomanagement
 - Collectieregistratie en digitalisering
- 19 PRESENTATIE & ONDERZOEK**
- 23 COLLECTIEMOBILITEIT**
- 23 AANDACHTSPUNTEN KOMENDE BELEIDSPERIODE**
- 25 BIJLAGE: COLLECTIEGESCHIEDENIS**
 - Joods Historisch Museum
 - Portugees-Israëlietische Synagoge
 - Ets Haim- Livraria Montezinos

VOORWOORD

In een tijd waarin digitale presentie, maatschappelijke relevantie en urgentie en blockbuster-tentoonstellingen vrijwel permanent om aandacht schreeuwen, zou je bijna vergeten waar het instituut museum ook nog steeds voor staat, althans in de vooralsnog vigerende ICOM-definitie: 'een museum verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving'. Daarin is zeer duidelijk een aantal kerntaken van het traditionele museum ondergebracht, namelijk het beheer, de verwerving, de ontsluiting en de bestudering van een collectie. Dit collectiebeleidsplan van het Joods Cultureel Kwartier geeft een overzicht van de verschillende collecties die binnen onze organisatie beheerd worden en biedt inzicht in de plannen die we voor de periode 2020-2024 hebben gemaakt ten aanzien van collectiebeheer, collectie-uitbreiding, samenwerking met derden en verdieping van onze kennis van de collecties.

Het Joods Cultureel Kwartier is de overkoepelende benaming voor vijf organisaties die elk op hun eigen wijze bijdragen aan de collectievorming: het Joods Historisch Museum, het Kindermuseum, de Portugese Synagoge, de Hollandsche Schouwburg en het Nationaal Holocaust Museum. Leidend is hierbij het Joods Historisch Museum, van waaruit alle activiteiten worden georganiseerd, en de daaraan gelieerde Stichting Vrienden van het Joods Cultureel Kwartier. Er bestaat een beheersovereenkomst met de Stichting Cultureel Erfgoed Portugees-Israëlietische Gemeente (CEPIG), die eigenaar is van de collecties in het complex van de Portugese Synagoge. De activiteiten in de Hollandsche Schouwburg en het Nationaal Holocaust Museum vinden mede plaats onder auspiciën van de Stichting Hollandsche Schouwburg (met dezelfde directeuren-bestuurders als de Stichting Joods Historisch Museum, maar met een eigen Raad van Toezicht). Collectie-uitbreidingen ten behoeve van het Nationaal Holocaust Museum worden gedaan door het Joods Historisch Museum. Het voornemen is dat na realisering van het nieuwe museum deze complexe bestuursstructuur zal worden vereenvoudigd.

De afgelopen beleidsperiode stond vooral in het teken van het samenvoegen van de afdeling Collecties en het Kenniscentrum tot één afdeling Collecties & Kennis die belast is met de zorg voor alle deelcollecties. Naast de winst in doelmatigheid van het beheer van alle collecties is het uitgangspunt daarbij dat door digitalisering de werkzaamheden van beide afdelingen steeds dichter bij elkaar komen. De komende periode zal vooral gekenmerkt worden door het zoeken naar een balans tussen het bouwen en inrichten van een geheel nieuw museum met een specifiek, deels nog te verzamelen collectiezwaartepunt (het Nationaal Holocaust Museum dat in het najaar van 2022 zijn deuren zal openen) en daarnaast het op peil houden en verduurzamen van de bestaande organisatiestructuur, de interne procedures, de ontwikkeling en het onderhoud van de verschillende systemen, en het verantwoord beheer van de gebouwen.

Wij hopen dat dit plan alle geïnteresseerden, in- en extern, inzicht biedt in ons collectiebeleid, in onze werkwijze en in onze plannen, en leggen er eer in dat onze collecties een integraal en belangrijk onderdeel uitmaken van onze dagelijkse werkzaamheden.

Emile Schrijver
Algemeen directeur

Liesbeth Bijvoet
Zakelijke directeur

MISSIE & POSITIONERING

VAN HET JOODS CULTUREEL KWARTIER

Het Joods Cultureel Kwartier (JCK) bestaat uit het Joods Historisch Museum (JHM), het Kindermuseum, de Portugese Synagoge en de Hollandsche Schouwburg. Vanaf mei 2016 is daar het Nationaal Holocaust Museum (NHM) in oprichting bijgekomen, een ambitieuze toevoeging aan het kwartier. Het JCK nodigt zijn bezoekers uit kennis te maken met de joodse cultuur en geschiedenis of bestaande kennis te verdiepen en actief na te denken over culturele diversiteit. Uitgangspunt hierbij is 'het joodse verhaal' toegankelijk te maken voor een zo breed mogelijk publiek.

Het JCK doet dit door:

- permanente en tijdelijke tentoonstellingen te maken;
- de verschillende collecties digitaal te beheren en te ontsluiten;
- het uitbreiden van de collecties;
- nationaal en internationaal leiderschap te nemen in het beheren en presenteren van joods erfgoed en advisering over beheer van dat erfgoed in binnen- en buitenland;
- wetenschappelijk onderzoek te doen naar de eigen en gerelateerde collecties;
- efficiënt te communiceren via verschillende media;
- educatieve programma's te ontwikkelen en een verscheidenheid aan evenementen aan te bieden.

Het JCK is de belangrijkste erfgoedinstelling op het terrein van de joodse cultuurgeschiedenis in Nederland. Op elk van zijn verschillende locaties ligt de nadruk op een ander aspect hiervan. In het JHM wordt gestreefd naar een gevarieerd aanbod van wisseltentoonstellingen en kleinere presentaties. Er zijn drie permanente tentoonstellingen: *1600-1900*, *1900-heden* en *Religie*.

Ook in het Kindermuseum is een kleine permanente opstelling. Daarnaast wordt in het complex van de Portugese Synagoge in de Schatkamers een overzicht geboden van de wereldberoemde collectie ceremoniële voorwerpen die de Portugese Israëlitische Gemeente rijk is én van de collecties van de bibliotheek Ets Haim-Livraria Montezinos. In de groeiende belangstelling voor de vervolging en vernietiging van de Nederlandse joden in de Tweede Wereldoorlog wordt voorzien door het NHM, dat met de Hollandsche Schouwburg – het monument ter nagedachtenis aan de uit Nederland gedeporteerde joden – vanaf 2022 het verhaal zal vertellen van de jodenvervolging, in nationaal en Europees perspectief.

Depot Joods Historisch Museum, Amsterdam. Foto Mats van Soelingen

COLLECTIEBESCHRIJVING

JOODS HISTORISCH MUSEUM

De collectie van het Joods Historisch Museum is eigendom van de Stichting Vrienden van het Joods Historisch Museum¹. Sinds de invoering van de erfgoedwet in 2016 is de collectie van het museum aangemerkt als collectie van nationaal belang. Voor het beheer van de collecties verstrekt het ministerie van OCW subsidies en de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed ziet erop toe dat het museum de normen en eisen die aan het beheer van de Rijkscollectie gesteld worden naar behoren toepast.

De vooroorlogse collectie van het JHM bestond voornamelijk uit boeken, documenten, portretten en ceremoniële objecten. Zij toonden de economische en sociale ontwikkeling van de joodse bevolking in Nederland en gaven een beeld van joodse religie en religieuze gebruiken. In de decennia na de Tweede Wereldoorlog is de collectie aanzienlijk uitgebreid en veel gevarieerder in thematiek geworden: in het kader van tentoonstellingen en onderzoeksprojecten zijn thema's als joden in het bedrijfsleven, joden in Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen nader onderzocht en met de kennis op deze gebieden groeide ook de collectie. Ook aan de naoorlogse periode wordt ruim aandacht besteed. Joodse kunstenaars en hun bijdrage aan de nationale en internationale kunstwereld vormen een bijzonder verzamelgebied.

De collectie van het JHM bestaat in het najaar van 2019 uit 18.000 objecten (ceremoniële voorwerpen, schilderijen, beeldhouwkunst, grafiek, tekeningen en aquarellen, historische voorwerpen), ruim 40.000 foto's en 20.000 documenten. Het Kenniscentrum beschikt daarnaast over 22.000 boeken en brochures en ruim 5.000 beeld- en geluidsdragers.

RELIGIEUZE OBJECTEN

Het JHM bezit de grootste en belangrijkste collectie Nederlands-joodse ceremoniële objecten die bestaat uit de deelgebieden: objecten voor synagogaal gebruik en thuis zoals ceremonieel zilver en textiel, Tora- en Esterrollen, objecten van messing/koper, porselein/aardewerk, glas, hoorn (sjofars) et cetera. Deze collectie (ruim 1.700 inventarisnummers) weerspiegelt de Nederlands-joodse religieuze gewoonten, de geschiedenis van de joodse gemeenten in dit land en de stijlontwikkeling in de Nederlandse toegepaste kunst. Door de demografische ontwikkeling is de nadruk op Amsterdam groot. Een aantal van deze

Amsterdamse objecten zijn voor het JHM extra belangrijk omdat zij oorspronkelijk gebruikt werden in een van de vier synagogen waarin het museum nu gevestigd is.

Belangrijkste representanten van deze groep zijn de 18e eeuwse Chanoeka-kandelaar van de familie Rintel en het middeleeuwse Amsterdam Machzor (gebedenboek) die in 2017 zijn verworven.

De ruim 190 medienegemeenten krijgen daarnaast speciale aandacht. Het streven is om elke joodse gemeente vertegenwoordigd te zien met minimaal één voorwerp. Dat kunnen ook historische voorwerpen zijn.

Zilver

Het JHM bezit de grootste collectie zilveren Nederlands-joodse voorwerpen ter wereld. De collectie bestaat uit 944 voorwerpen. 472 daarvan zijn ceremoniële objecten. Dit zijn meestal typisch joodse ceremoniële voorwerpen zoals siertorens, kronen, Toraschilden en jadjes en objecten voor de joodse feestdagen zoals kidoesjbekers, sjabbatkandelaars, havdalasets, chanoekiot en etroghouders. Een groot deel hiervan is in eigen bezit, maar het JHM heeft ook een aantal voorwerpen in bruikleen (193 inventarisnummers), meestal van niet-meer actieve joodse gemeenten. Zilveren topstukken worden permanent in het museum getoond, met name in de presentatie *Religie*. Met het maken van de catalogus *Gifts from the Heart* in 2004 werd een belangrijk deel van deze collectie verder onderzocht en gefotografeerd.

Textiel

Van de bijna 1500 textiele voorwerpen uit de collectie betreft een derde ceremonieel textiel. Het gaat hierbij om voorhangen voor de Ark, Toramantels en -wikkels, gebedskleden, challekleedjes, keppels, et cetera. In 1997 werden met de presentatie van de tentoonstelling *Joods van stof: verhalend textiel uit eigen collectie* de activiteiten in het kader van het Deltaplan voor Cultuurbehoud afgerond. Een aanzienlijk deel van de textielcollectie werd geconserveerd en gerestaureerd. Voor de bestandscatalogus *Orphan Objects* uit 1997 zijn vele textiele voorwerpen gefotografeerd, en zijn de beschrijvingen uitgebreid. Door het kwetsbare karakter wordt het textiel steeds tijdelijk opgesteld.

Esterrollen

Het Esterverhaal wordt met de hand geschreven op een perkamentrol en tijdens het jaarlijkse Poerimfeest

1. Een uitzondering hierop vormen 21 objecten uit de collectie die eigendom zijn van de Staat der Nederlanden en behoren tot de Rijkscollectie. Deze zijn in langdurig bruikleen aan het JHM gegeven.

voorgelezen in de synagoge. De synagogebezoekers lezen de tekst mee op hun eigen rollen, waarvan sommigen rijkversierd zijn, anderen eenvoudig, met alleen tekst. Veel gezinnen hadden een dergelijke rol, wat zich weerspiegelt in het aantal van wel 91 rollen in de huidige collectie.

KUNSTOBJECTEN

Het aantal kunstobjecten in de collectie betreft circa 12.000 inventarisnummers, waaronder grafiek, tekeningen, schilderijen en beeldhouwwerken. Het JHM heeft een belangrijke deelcollectie kunstwerken door Nederlands-joodse kunstenaars, daterend vanaf 1600. De nadruk ligt echter op de 19e en 20e eeuw.

Een grote deelcollectie vormt het werk van Charlotte Salomon, dat uit circa 1300 gouaches bestaat. Het werk *Leben? oder Theater?* vormt een belangrijk ensemble binnen de collectie. Om tegemoet te komen aan de grote vraag bij het (internationale) publiek, is er een reizende tentoonstelling van Charlotte Salomons werk samengesteld.

FOTOGRAFIE

Het JHM bezit ruim 40.000 foto's die samen een beeld geven van het sociale, culturele en religieuze leven van de joden in Nederland, vanaf het begin van de fotografie tot nu. De collectie is zeer divers en omvat zowel amateurfotografie als foto's van professionele fotografen. Behalve losse foto's bevat de collectie ruim 300 familie- en bedrijfsalbums en daarnaast tientallen familiearchieven waarin zowel documenten als foto's zijn bewaard. Familiefoto's en andere amateurfoto's zijn verworven door schenkingen, terwijl de professionele documentairefotografie van na 1945 meestal is aangekocht.

De vroegste foto's zijn een aantal 19e-eeuwse studioportretten van de welgestelde joodse burgerij. Het grootste deel van de foto's dateert uit de periode 1900-1940, een periode waarin de fotografie tot grote bloei kwam. De grote populariteit en verspreiding

van prentbriefkaarten in die tijd komt in de collectie tot uitdrukking door honderden Ansichtkaarten, met name van de oude Jodenbuurt in Amsterdam en van synagogen in de mediene². Een groot aantal familiefoto's geeft daarnaast een beeld van het dagelijks leven, het werk en het onderwijs van Nederlandse joden in die tijd. Ook zijn er veel foto's van het georganiseerde joodse culturele en sociale leven. Beelden van het vooroorlogse religieuze leven zijn schaars en blijven voornamelijk beperkt tot portretten van joodse religieuze functionarissen, groepsfoto's van kerkbesturen en exterieurfoto's van synagogen.

Enige honderden foto's in de collectie hebben betrekking op de Tweede Wereldoorlog en de Jodenvervolgung. Het gaat met name om familiefoto's.

De wederopbouw van de joodse gemeenschap na 1945 en de opbloei vanaf de jaren tachtig is zeer goed gedocumenteerd met vele grotere en kleine fotoseries van bekende professionele fotografen, in totaal circa 1200 foto's. Enkele van deze series werden in opdracht van het Joods Historisch Museum gemaakt. Het religieuze leven is in deze naoorlogse fotografie in al zijn aspecten vastgelegd, in de synagoge maar ook thuis.

HISTORISCHE VOORWERPEN

Ruim 2300 objecten vertellen het verhaal van de Nederlands-joodse geschiedenis. Zaken die het dagelijks leven weergeven, waaronder onder meer herinneringsobjecten, gereedschap, reclamemateriaal, speelgoed. Een belangrijk deelgebied betreft objecten uit het joodse bedrijfsleven. Dit verzamelgebied heeft extra nadruk gekregen door het onderzoek voor de tentoonstelling *Venter Fabriqueur Fabrikant. Joodse ondernemers en ondernemingen in Nederland 1796-1940*. Kennis is ook opgedaan bij de tentoonstellingen over de joden in Nederlands Indië en Suriname waardoor de wens nog duidelijker is geworden meer objecten uit deze gebieden te verwerven. Op dit moment, in de aanloopfase van de inrichting van het NHM, wordt met meer aandacht gekeken naar de collectie objecten uit de Tweede Wereldoorlog.

Collectie Joods Historisch Museum. Aangekocht met steun van de BankGiro Loterij

Collectie Joods Historisch Museum.

2. Benaming voor alle joodse gemeenschappen in Nederland buiten Amsterdam.

AUDIOVISUELE COLLECTIE

De collectie omvat op dit moment circa 5000 beeld- en geluidsdragers: 3000 video's en 2000 audio-bestanden. De audiocollectie bestaat uit joodse muziek (synagogale muziek, Jiddische liederen, liederen in Ladino, klezmer, klassieke en jazzmuziek met joodse thema's/invloeden, amusementsmuziek van Nederlands-joodse artiesten), *oral history* en radiodocumentaires over joodse cultuur en geschiedenis. De videocollectie bestaat uit documentaires over joodse cultuur en geschiedenis (opgenomen van televisie (Nederlandse en buitenlandse zenders) vanaf 1975), *oral history* en smalfilm materiaal (familiefilms).

Al het beeld- en geluidsmateriaal is gedigitaliseerd en kan in het Kenniscentrum bekeken en beluisterd worden. Hoogtepunten in deze collectie zijn een aangrijpende film van een huwelijk op 7 juni 1942 in de Nieuwe Synagoge in Amsterdam, een geluidsoptname van een huwelijk dat werd voltrokken op 30 december 1936 in de Grote Synagoge te Amsterdam waarop de stem van oppervoorzanger Israel Eljasz Maroko te beluisteren is (er is slechts één andere opname bekend waarop hij te horen is) en een film die gemaakt werd door joodse onderduikers die ondergedoken zaten boven nachtclub Alcazar op het Thorbeckeplein in Amsterdam.

DOCUMENTEN

De ruim 20.000 documenten uit de verschillende collecties van het JHM weerspiegelen het persoonlijke en sociale leven van de joden in Nederland vanaf circa 1600 tot heden. Het gaat hierbij zowel om losse stukken – bijvoorbeeld een herinneringsalbum van de bekende bankier A.C. Wertheim, een afscheidsbrief uit Westerbork, een dagboek uit Vught – als om hele familiearchieven, zoals bijvoorbeeld de familiearchieven De Pinto (17e tot en met 20e eeuw), L.E. Visser (19e en 20e eeuw), Menko (19e en 20e eeuw), Panofsky-Bloch (19e en 20e eeuw), Belinfante (18e tot en met 20e eeuw) en Asser (18e tot en met 19e eeuw). Binnen het overkoepelende thema van de geschiedenis van de joden in Nederland ligt een sterke nadruk op persoonlijke en sociale geschiedenis. De documenten hebben vaak betrekking op de persoonlijke levens van mensen zoals die bijvoorbeeld worden weerspiegeld in hun brieven, dagboeken of memoires. Deze egodocumenten bieden niet alleen een indringende blik op het persoonlijke leven van individuele mensen uit het verleden maar geven ook een unieke toegang tot die zo andere wereld waarin zij leefden. De kleine verhalen van deze individuele levens maken onderdeel uit van het grote verhaal van de joden in Nederland dat het JCK vertelt.

In de verschillende collecties bevinden zich ook documenten zoals handgeschreven bladmuziek,

schoolrapporten, schriften, ledenlijsten, notulenboeken en manuscripten van wetenschappelijke voordrachten. Zij geven een beeld van familielevens, onderwijs, zorg, sport, verenigingslevens, bedrijfslevens, studentenlevens, religie en wetenschap en raken zo aan de sociale geschiedenis van de joden in Nederland.

Het Nationaal Holocaust Museum heeft geen eigen collectie. Het museum put uit de collectie van het JHM dat dit collectiegebied in haar acquisitiebeleid heeft. Dit geldt ook voor het Kindermuseum.

COLLECTIE CEPIG

In de jaren negentig van de 20e eeuw werd de stichting Cultureel Erfgoed Portugees-Israëlietische Gemeente (CEPIG) opgericht. De stichting is eigenaar van de collecties van de Portugees-Israëlietische Gemeente (PIG): de collectie ceremoniële voorwerpen en de collectie van de bibliotheek Ets Haim-Livraria Montezinos.

Daarmee werden de religieuze gemeente en het eigendom en beheer van de synagoge en de ceremoniële objecten onafhankelijk van elkaar gemaakt. Sinds 2009 berust het beheer van de Portugese Synagoge én de collecties bij het JCK. Het JCK en de Stichting CEPIG hebben hiervoor een beheersovereenkomst afgesloten. In de beheersovereenkomst wordt gesproken over de 'collectie ceremoniële objecten, beschermd onder de wet behoud cultuurbezit'. De collectie erfgoedobjecten in bezit van de Stichting CEPIG is echter veel groter dan de 686 objecten die sinds 2003 op de lijst van beschermde cultuurobjecten staan. In de praktijk draagt het JCK zorg voor beheer, behoud en toegankelijkheid van de volledige erfgoedcollectie zoals die zich in de Portugese Synagoge en haar bijgebouwen bevindt. De Torarollen vormen hierop een uitzondering, zij zijn eigendom van de Portugees-Israëlietische Gemeente en worden ook door deze beheerd en onderhouden.

De collecties in eigendom van Stichting CEPIG omvatten:

- Ceremoniële objecten (ca. 900, waarvan twee derde geplaatst zijn in het register beschermde cultuurobjecten)
- Prenten (ca. 500)
- Historische foto's (ca. 155)
- Varia: historische objecten en documenten (ca. 1629) die betrekking hebben op het functioneren van de Portugese Synagoge en de bibliotheek Ets Haim-Livraria Montezinos.

BIBLIOTHEEK ETS HAIM - LIVRARIA MONTEZINOS

De collectie van de bibliotheek Ets Haim-Livraria Montezinos (hierna te noemen Ets Haim) is eigendom van de Stichting Cultureel Erfgoed Portugees Israëlitische Gemeente (CEPIG) en wordt sinds 2009 beheerd door het JCK. Drie belangrijke handschriften uit de collectie zijn onderdeel van de Rijkscollectie en in langdurig bruikleen gegeven aan het JCK.

In de collectie van Ets Haim bevinden zich 560 manuscripten (1282 tot de 20e eeuw) en circa 23.000 gedrukte werken (vanaf 1474 tot heden), waarvan 10 procent unieke stukken die in geen andere bibliotheek te vinden zijn. In totaal zijn 12.400 gedrukte werken gecatalogiseerd en opgenomen in de gemeenschappelijke online bibliotheekcatalogus WORLDCAT.

De handschriften worden bewaard in een open zichtdepot in de Schatkamers. Daar bevinden zich ook een aantal bijzondere gedrukte werken. In de leeszaal staat de oorspronkelijke collectie van Ets Haim en de collectie van David Montezinos.

Naast de boeken en de handschriften zijn er ook circa 2500 gelegenheidsdrukwerken zoals boekjes bij bijzondere diensten in de PIG, bladmuziek van het koor van de Gemeente, Santo Servicio, prenten, foto's, tijdschriften, ca. 2500 banden modern werk, ketobot, eenbladsdrukken, eenbladshandschriften op perkament of papier en doubletten.

Kern van de collectie is de collectie die de Gemeente in de 17e en 18e eeuw ten behoeve van het onderwijs in Talmud Torah (later seminarie Ets Haim) gebruikte. Veel Amsterdamse sefardische drukken uit de 17e eeuw zijn aanwezig. Ook zijn er veel zeldzame in het buitenland gedrukte werken die een goed beeld geven van de contacten van de Amsterdamse sefardische joden. Dat de collectie zoveel van deze drukken bevat, laat zien hoe groot het (handels-)netwerk was dat de leden van de gemeente hadden. Ook zijn er veel polemieken in handschrift waarin de relatie tussen de katholieke leer en het jodendom wordt besproken. De collectie responsa (halachische vraagstukken) is een unieke bron voor de sociaaleconomische geschiedenis van Amsterdam en Nederland in de 17e en 18e eeuw. De collectie bevat verder gelegenheidsdrukken betreffende belangrijke maatschappelijke gebeurtenissen in Amsterdam en Nederland. Deze geven onder andere een goed inzicht in de relatie die de Portugese Gemeente had met het

Koninklijk Huis. In de muziekcollectie bevindt zich vooral synagogale muziek uit de zogenaamde 'Amsterdamse traditie'. Belangrijke onderwerpen in de collectie zijn onder meer de inquisitie, kabbala en messianisme, poëzie en toneel.

DIGITALE COLLECTIES

Naast de fysieke collectie beheert het JCK ook een aantal digitale collecties die door middel van databases toegankelijk worden gemaakt voor het publiek. Deze databases bevatten vooral digitaal materiaal over fysieke objecten die elders worden bewaard of waarvan de rechten elders liggen. Te noemen zijn hier het NIW-fotoarchief, de database Ceremonieel Erfgoed Mediene, de website www.joodsmonument.nl en de applicatie *2.000 getuigen vertellen*. De digitale toepassingen zijn deels ontwikkeld door het JCK en worden beheerd door medewerkers en vrijwilligers van de afdeling Collecties & Kennis.

ACQUISITIEBELEID

JOODS HISTORISCH MUSEUM

Het acquisitiebeleid van het JHM richt zich op de religie, kunst, cultuur en geschiedenis van de joden in Nederland en de met Nederland verbonden gebieden en reikt van het verleden tot het heden.

Het gaat daarbij om het verzamelen van:

- (Kunst)voorwerpen, documenten, foto's, publicaties en beeld- en geluidsopnamen die verband houden met de religieuze, culturele, sociale en economische geschiedenis van de joden in Nederland en de met Nederland verbonden gebieden.
- (Kunst)voorwerpen met een joods (aan Nederland gerelateerd) thema, vervaardigd door joden in Nederland en – bij uitzondering – daarbuiten.
- (Kunst)voorwerpen met een Nederlands-joods thema, vervaardigd door niet-joodse Nederlanders.
- (Kunst)voorwerpen, documenten, foto's, publicaties en beeld- en geluidsopnamen die betrekking hebben op het antisemitisme in Nederland; de vervolging van de joden in Nederland en de met Nederland verbonden gebieden.
- Herinneringsobjecten, objecten die de herinnering aan één van de meer dan 104.000 slachtoffers van de Sjoa die een band met Nederland hadden mogelijk maken.

Hierbij worden de volgende criteria gehanteerd:

Een te acquireren object

- heeft toegevoegde waarde ten opzichte van andere objecten in de collectie;
- heeft historische of kunsthistorische waarde;
- heeft een aanzienlijke expositiekans;
- heeft een sluitende herkomst voor de periode 1938-1945;
- is niet aanwezig in andere openbare collecties in Nederland;
- voldoet inzake conditie, compleetheid en kwaliteit aan de eisen die een museale verwerving rechtvaardigen.

Met het oog op de ontwikkeling en inrichting van het NHM heeft verwerving van objecten en andere materialen die de oorlogsjaren in beeld brengen – ook vanuit niet specifiek joods perspectief – bijzondere aandacht gekregen in de periode 2018-2022. Het belangrijkste acquisitiecriterium hierbij is de expositiekans in de permanente opstelling(en) in het NHM.

Voor de specifieke groep van herinneringsobjecten geldt³; Een object wordt in de collectie als herinneringsobject opgenomen als:

- Het niet anoniem is (hieronder wordt verstaan: zonder twijfel afkomstig is uit de persoonlijke bezittingen van een specifieke, met naam bekende, persoon of familie).
en
- Het het enige materiële object is dat uit het bezit van deze specifieke persoon over is of aan hem/haar herinnert.
- Bij aanbod van een groter aantal objecten die als herinneringsobject met betrekking tot dezelfde persoon of familie worden aangenomen, kan een selectie gemaakt worden.

Met betrekking tot objecten die gerelateerd zijn aan personen die de oorlog meemaakten en overleefden geldt dat ze alleen worden opgenomen wanneer er een specifieke relatie is naar de oorlogservaring. Dit zijn geen "herinneringsobjecten".

Met betrekking tot verwerkingsobjecten (objecten die niet dateren uit de oorlogsperiode maar daarna zijn vervaardigd, vaak ter herinnering aan iemand) worden de criteria zoals voor de reguliere objecten hierboven genoemd gehanteerd.

Joodse ceremoniële objecten met vervaardigings- en gebruiksdatum vóór 1945 worden per definitie in de collectie opgenomen mits ze aan de overige acquisitiecriteriën voldoen en de financiële middelen het toelaten.

Een verzamelgebied voor het kenniscentrum vormen secundaire bronnen op het gebied van de joodse geschiedenis en cultuur in het algemeen. De belangrijkste aandachtgebieden hierbij zijn: geschiedenis van de joden en de lokale joodse gemeenschappen in Nederland, inclusief de Holocaust, (auto)biografieën van Nederlandse joden en kunst van (internationale en Nederlandse) joodse kunstenaars.

BESLUITVORMING EN AANKOOPMOGELIJKHEDEN

Aanbiedingen ter schenking, legaat, bruikleen of aankoop worden besproken in het Collectie-overleg. Dit overleg wordt gevormd door de algemeen directeur, manager Collecties & Kennis en conservatoren en wordt voorbereid door de Conservator Collecties. De bovenstaande criteria

3. De criteria voor herinneringsobjecten gaan vooraf aan de reguliere criteria zoals hierboven genoemd.

Depot Joods Historisch Museum, Amsterdam. Foto Mats van Soelingen

worden daarin getoetst zodat een duidelijk collectiebeleid gevoerd kan worden.

Een beperkende factor op het gebied van acquisitie is het beperkte aankoopbudget. Wel ontvangt het JCK jaarlijks een bedrag van de BankGiro Loterij dat besteed wordt aan collectievorming, collectiebeheer en collectiepresentatie. Ook wordt er regelmatig een beroep gedaan op externe fondsen en sponsors. Hierdoor is het mogelijk gericht aan te kopen.

AFSTOTEN

Het JHM kent al sinds de oprichting van het museum een zeer duidelijk afgebakend acquisitiebeleid. Hierdoor is het aantal af te stoten collectiestukken beperkt. Het museum volgt hierbij de procedure zoals beschreven in de Leidraad voor Afstoting van Museale Objecten (LAMO) van de Museumvereniging.

ACQUISITIEBELEID VAN DE PORTUGESE SYNAGOGE

Het deel van de ceremoniële objecten dat opgenomen is in het register van beschermde cultuurogoederen is een afgesloten geheel.

Incidenteel worden in opdracht van de Portugees-Israëlietische Gemeente echter wel nieuwe ceremoniële objecten vervaardigd, bijvoorbeeld Toramantels of ander gebruikstextiel. Deze worden wel opgenomen in de CEPIG collectie en in de depots beheer.

ACQUISITIEBELEID VAN ETS HAIM

De historische collectie van Ets Haim is met ingang van 2012 afgesloten. Alle schenkingen van na die datum worden nu ingeschreven in de collectie van het JHM en zijn eigendom van de Stichting Vrienden van het JHM. Er is geen sprake van actieve acquisitie, mochten er echter boeken op de markt komen die zich ooit in de collectie van Ets Haim hebben bevonden maar niet meer aanwezig zijn, of mochten er andere bijzondere stukken zijn die een relevante toevoeging aan de collectie vormen, dan wordt aanschaf hiervan overwogen.

BEHOUD & BEHEER

ORGANISATIE EN DEPOTS

De afdeling Collecties & Kennis zorgt voor het behoud en beheer van de collectie binnen en buiten de depots. Zij doet de monitoring van klimaat en conditie, evenals alle handling van collectiestukken, collectieregistratie en digitalisering, initieert conserverings- en restauratietrajecten en herkomstonderzoek, geeft leiding aan de collectiehelpverleningsorganisatie (CHV-organisatie) en stelt informatie en kennis over de collectie beschikbaar aan derden, onder andere in het Kenniscentrum in het JHM en in toenemende mate ook digitaal.

De medewerkers van de afdeling beschikken over een relevante opleiding en langjarige ervaring in de omgang met collecties en worden op specifieke onderwerpen bijgeschoold waar dat noodzakelijk is. Voor alle werkzaamheden rondom de collectie maakt het JHM gebruik van de procedures die in SPECTRUM⁴ beschreven staan. Een aantal procedures waarvan het JHM frequent gebruik maakt worden uitgelicht en toegespitst op de specifieke situatie van het JCK. Deze procedures zullen worden gebundeld in een Handboek Collecties. De noodzaak hiertoe is ontstaan door een groeiende organisatie. Steeds meer medewerkers en vrijwilligers zijn bij de collectie betrokken. Niet al deze collega's zijn vertrouwd met de SPECTRUM-protocollen.

BEWAAROMSTANDIGHEDEN

De collectie wordt bewaard in vijf depotruimtes in de onmiddellijke nabijheid van het JHM. In de Portugese Synagoge bevinden zich in de Schatkamers naast een algemeen depot en een werkdepot een drietal zichtdepots voor Ets Haim, en de zilver en textielcollectie van de CEPIG.

Het museum hanteert voor de depots de ASHRAE klimaatnormering klasse A waarbij de temperatuur tussen de 15-20 graden Celsius moet zijn en niet meer mag fluctueren dan 2 graden per dag. De relatieve luchtvochtigheid moet tussen de 45-55% blijven en hierbij zijn fluctuaties van 5% per dag toegestaan. Binnen de depots van het JHM is het niet mogelijk om in de verschillende ruimtes verschillende instellingen aan te houden omdat alle ruimtes zijn aangesloten op één klimaatinstallatie. Dit is met name nadelig voor de fotocollectie van het JHM, hier bestaat de wens om deze in koudere opslag te huisvesten. Er zijn hiervoor echter op korte of middellange termijn geen mogelijkheden voor.

Een groot deel van de boeken uit de collectie van Ets Haim is opgesteld in de originele bibliotheeksetting. Ook deze ruimte is aangesloten op het klimaatbeheersingssysteem.

Een deel van de collectie is opgesteld in de permanente en tijdelijke tentoonstellingen in het JHM. Van het voormalige synagogencomplex is alleen de Nieuwe Synagoge voorzien van een klimaatinstallatie⁵. Hier bevinden zich onder andere de tijdelijke tentoonstellingsruimtes. In deze ruimtes kan een ASHRAE klimaatklasse AA bereikt worden.

In de overige gebouwdelen worden sommige objecten in klimaatvitrines veilig gesteld. Het binnenklimaat wordt regelmatig gecontroleerd en bij afwijkingen van een verantwoord binnenklimaat worden er maatregelen getroffen.

In het NHM zal zowel in de permanente als de tijdelijke tentoonstellingsruimte klimaatbeheersing zijn.

In 2017 is een begin gemaakt met de herinrichting van de depots voor de JHM collectie. De inrichting (rekken, stellingen en kasten) en indeling van de depots wordt, waar noodzakelijk, herzien. Door de snelle groei van de collectie de afgelopen jaren is een nieuwe indeling nodig om ruimte te winnen (bijvoorbeeld met gebruik van rolkasten). De objecten worden ingedeeld op basis van materiaal en formaat. In 2018 en 2019 is een aantal grote objecten overgebracht naar een extern depot dat voldoet aan museale eisen.

In het NHM wordt een kleine tijdelijke depotruimte gerealiseerd, voornamelijk bedoeld om bruiklenen voor tentoonstellingen direct in het gebouw op te kunnen slaan.

CONSERVERING EN RESTAURATIE

In de depots en in de museale opstelling wordt door de afdeling Collecties & Kennis regelmatig schoongemaakt. Hierbij is ook sprake van een visuele controle op de fysieke toestand van de collectie. In de depots en in het depotgebied staan preventieve insectenvallen opgesteld. In de Portugese synagoge staan in verband met de speciale omstandigheden in dit historische

4. SPECTRUM is een internationale handleiding voor collectiemanagement voor en door musea. In Nederland wordt SPECTRUM beheert door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/spectrum>.

5. Zie voor specifiekere informatie over de bewaaromstandigheden in de opstelling het Facility rapport JHM.

Textieldepot Portugese synagoge. Foto Peter Lange. Collectie CEP/IG

interieur extra vallen ter bestrijding van insecten. De detectie en bestrijding van ongedierte binnen en om de museale gebouwen wordt uitbesteed en vindt plaats onder verantwoordelijkheid van de Technische Dienst van het museum. Het museum beschikt niet over eigen restauratoren. Conservering en restauratiewerkzaamheden worden daarom grotendeels uitbesteed. Conservering van de werken op papier en gebonden werken vindt op regelmatige basis plaats in het papieratelier van het museum. Hier kunnen ook passe-partouts gesneden worden en inlijstwerkzaamheden plaatsvinden. Voor het uitvoeren van restauraties aan andere objectgroepen is in het depotgebied geen geschikte ruimte, deze vinden daarom buitenshuis plaats. Het museum werkt hiervoor samen met erkende restauratoren die verbonden zijn aan Restauratoren Nederland. Restauraties van objecten zijn vaak gekoppeld aan presentaties van deze objecten bij interne en externe tentoonstellingen. Verder is er bijzondere aandacht voor nieuw verworven objecten. Deze dienen in een stabiele toestand in het depot te kunnen worden opgeslagen. Soms is hiervoor restauratie noodzakelijk. In de afgelopen jaren is er een vooronderzoek uitgevoerd naar de toestand van het regelmatig reizende werk *Leben? Oder Theater?* van Charlotte Salomon. Hieruit is gebleken dat het regelmatige reizen en frequente tentoonstellen het werk niet merkbaar schaadt maar dat een betere berging noodzakelijk is om het werk op verdere reizen en gedurende opslag in de depots veilig te stellen. Daarom zullen de passe-partouts de komende jaren worden vervangen. Verder onderzoek per tekening zal uitwijzen of en welke behandeling nodig zullen zijn. Ook worden de ongeveer 1.300 afbeeldingen opnieuw gedigitaliseerd. Het restauratiebudget van het museum is zeer beperkt. Restauraties worden daarom bijna uitsluitend uitgevoerd met externe financiering. Dankbaar kan hier gebruik worden gemaakt van de vaste bijdrage voor collectiezorg vanuit de BankGiro Loterij.

VEILIGHEIDSZORG EN RISICOMANAGEMENT

Het museum beschikt over een calamiteitenplan. In de periode 2018-2019 is in samenwerking met een extern bureau het integrale veiligheidsbeleid vorm gegeven. Sinds 2019 is er een medewerker aangesteld om dit beleid voor alle locaties te consolideren. De museumlocaties bevinden zich uitsluitend in monumentale gebouwen. Dit brengt nadelen voor de veiligheidszorg met zich mee. Het museum is zich hiervan bewust en voert gerichte risicoanalyses uit om de risico's

die gepaard gaan met presentatie van de objecten te kunnen beperken en managen. Samenwerking en goede communicatie tussen de verschillende afdelingen is in deze van groot belang. Bij werkzaamheden in de tentoonstellingsruimtes of het depotgebied is altijd een medewerker van de afdeling Collecties & Kennis betrokken. De betrokken medewerker maakt een inschatting van de mogelijke risico's die er voor collectie kunnen ontstaan en stelt maatregelen voor.

Het museum beschikt over een groep medewerkers die getraind is in CHV. De CHV-organisatie en -procedures zijn beschreven in een apart CHV-plan. Dit plan wordt in de periode 2019-2021 nader uitgewerkt om alle rollen en verantwoordelijkheden duidelijk in beeld te krijgen en het plan uit te breiden met op de locaties van het JCK afgestemde risico-inventarisaties. Het museum maakt deel uit van het CHV-netwerk Amsterdam Centrum. Hierin zijn vijf musea verenigd die gezamenlijk zorg dragen voor hulp en ondersteuning bij calamiteiten en een platform bieden voor kennisuitwisseling. Jaarlijks zijn er twee thematische studieochtenden waarbij de medewerkers van de verschillende musea hun kennis over CHV kunnen opfrissen (onderwerpen die behandeld worden zijn bijvoorbeeld ongediertebestrijding, wateroverlast of risico's rond tentoonstellingsopbouw). Calamiteiten en incidenten worden gedocumenteerd en opgenomen in de door de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) beheerde Database Incidenten Cultureel Erfgoed (DICE)⁶. Hierdoor worden incidenten die Rijkscollectie of objecten die opgenomen zijn in het register beschermde cultuurgoederen betreffen meteen doorgegeven aan de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed.

Collectiebewegingen, intern en extern, vormen een risico op schade of verlies aan de collectie. Om de collectietransporten op een efficiënte, veilige, prijsbewuste en uniforme wijze plaats te laten vinden is er gewerkt aan een besluidhulp waarin de verschillende transportmogelijkheden en de wenselijke transportwijze voor verschillende objecten uiteen gezet worden. Deze procedure zal in de komende beleidsperiode in de praktijk gebracht en geëvalueerd worden.

COLLECTIETRANSPORT EN DIGITALISERING

De collecties van het museum worden geregistreerd in het Collectietransportatiesysteem Adlib. Kwantitatief is de registratiegraad hoog: 95 tot 100 procent van de museale voorwerpen is op objectniveau

6. <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/veilig-erfgoed/dice/uitleg>

beschreven en voorzien van basisregistratiegegevens. Het merendeel van de beschrijvingen bevat daarnaast ook opschriftvermeldingen, bijzonderheden over de vervaardiging, kunsthistorische en sociaalhistorische context, en een digitale afbeelding. Voor de inhoudelijke ontsluiting wordt gebruikt gemaakt van een eigen thesaurus. Voor de deelcollectie documenten is er een achterstand in de verwerking van de aanwinsten in Adlib. Dat komt omdat vaak omvangrijke archieven worden opgenomen in de collectie die niet op beschreven kunnen worden. Op korte termijn gaat het museum onderzoeken of voor de grotere archieven een beschrijving op archiefniveau effectiever is. Voor de registratie van de museale voorwerpen, documenten en archieven werkt het JCK gedeeltelijk met vrijwilligers. Deze zijn vertrouwd met het registratiesysteem en worden in hun werkzaamheden begeleid door de medewerkers van de afdeling.

Bij de digitale registratie van de boeken uit de deelcollectie Ets Haim is sprake van een grote achterstand. In het kader van een omvangrijk registratieproject is tijdens een eerste fase circa de helft van de collectie ontsloten in bibliotheeksystemen. Een tweede fase van dit project wacht nog op financiering.

Het percentage objecten in de museumcollectie dat van een digitale afbeelding is voorzien ligt in november 2019 op 63 procent. Bij de fotocollectie ligt dat percentage op 40 procent, bij de documentencollectie op 31 procent.

In de komende jaren zal de afdeling Collecties & Kennis het digitaliseren van de eigen collectie verder ter hand nemen. Hiertoe wordt gewerkt met externe fotografen die gespecialiseerd zijn in museale objectfotografie. Voor de digitalisering van de collectie betreffende de Tweede Wereldoorlog wordt samengewerkt met het netwerk Stichting Musea en Herinneringscentra 40-45 (SMH 40-45). In 2019 en 2020 vindt een project plaats om alle oorlogsgelateerde collectie te digitaliseren en, waar vrij van copyright en beschermd persoonsgegevens, in een breder verband op het platform Netwerk Oorlogsbronnen te presenteren. De digitaliseringsplannen worden gedurende 2020 in een apart Informatieplan verder uitgewerkt.

PRESENTATIE & ONDERZOEK

PRESENTATIE

In de permanente presentaties in het JHM is op dit moment ongeveer 5 procent van de collectie voor het publiek te zien. Daarnaast produceert het JCK 9 tot 12 tijdelijke presentaties en tentoonstellingen per jaar. In deze tentoonstellingen wordt regelmatig aandacht besteed aan de eigen collectie.

Een aantal voorbeelden uit de afgelopen jaren: *Kom vanavond met verhalen* (2018-2020 NHM i.o.); *Kunst om niet te vergeten* (2018, NHM i.o.); *Charlotte Salomon. Leven? Of Theater?* (2018, JHM); *Samuel Jessurun de Mesquita* (2017, JHM); *Mensch sein – Jenny Wesly* (2017, Kunstkabinet JHM).

Het JCK streeft naar een programmering die alle aspecten van de joodse cultuur en geschiedenis belicht en probeert in de tentoonstellingen regelmatig een link te leggen met het heden. Het tentoonstellingsprogramma toont een mix van kunst, cultuurgeschiedenis, religie en fotografie. De verschillende locaties hebben elk hun eigen karakter. Verder wordt gepoogd om op nationaal en internationaal niveau samenwerkingspartners te zoeken. Voor de komende beleidsperiode valt de tentoonstelling over Vlooienburg/het Waterlooplein (2020) te noemen, die tot stand komt in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam en het Bureau Monumenten en Archeologie van de gemeente Amsterdam en mede gefinancierd wordt door NWO. In het nieuw te openen NHM staat als eerste tentoonstelling een presentatie over roofoorlog gepland (2023). Deze wordt gemaakt in samenwerking met het Rijksmuseum. Vanaf 2020 zal er met een zekere regelmaat aandacht besteed worden aan het werk van Charlotte Salomon. In het Kunstkabinet van het museum wordt moderne en actuele kunst gepresenteerd en is er de mogelijkheid om bijzondere aanwinsten op korte termijn aan het publiek te presenteren.

Vanaf 2022 zal in het vernieuwde NHM naast een permanente opstelling van 200 m² ook een tijdelijke tentoonstellingsruimte beschikbaar zijn.

TOEGANKELIJKHEID

In het Kenniscentrum kunnen bezoekers archieven, documenten en foto's uit de collectie opvragen en bestuderen. De objecten uit de museumcollectie zijn om praktische redenen beperkt toegankelijk voor publiek. In overleg kan toegang verleend worden aan onderzoekers met een onderzoeksvraag die direct aan een collectiestuk gerelateerd is. Ook de bibliotheekcollectie van Ets Haim is op afspraak toegankelijk voor onderzoekers en belangstellenden. Er

vinden ook regelmatig rondleidingen plaats.

DIGITALE TOEGANKELIJKHEID

De collectie van het JHM is via de website volledig toegankelijk en doorzoekbaar. Waar mogelijk zijn beschrijvingen van de objecten voorzien van een digitale afbeelding die, als het auteursrecht dit toelaat, voor de gebruiker gratis downloadbaar is.

De 560 manuscripten uit de collectie Ets Haim zijn beschreven en gedigitaliseerd en via de website www.etshaimmanuscripts.nl toegankelijk gemaakt. In totaal zijn er van de 23.000 gedrukte werken uit Ets Haim op dit moment 12.400 gecatalogiseerd. Alle niet-Hebreeuwse werken zijn gecatalogiseerd en via WORLDCAT te vinden voor het publiek. Een deel van de Hebreeuwse werken is eveneens gecatalogiseerd.

De CEPIG-collectie is op dit moment nog niet online toegankelijk. Na een noodzakelijke datamigratie zal dit in de loop van deze beleidsperiode gebeuren. De collectie wordt dan met de JHM-collectie op de website van het JCK beschikbaar gesteld.

Naast de eigen collectiepresentatie worden de metadata en afbeeldingen van de collectie ook gebruikt in andere databases zoals Europeana, Collectie Nederland en het Netwerk Oorlogsbronnen. Een deel van de collectiedata is via een API (Application Programming Interface) eenvoudig beschikbaar voor derden.

HERKOMSTONDERZOEK

Sinds 2000 doet het museum onderzoek naar vermiste objecten uit de eigen collectie en naar objecten uit de collectie waarvan de herkomst onduidelijk is. Uit het onderzoek blijkt dat veel geroofde voorwerpen uit het museum na de oorlog niet zijn teruggekeerd. Daarnaast bevinden zich objecten in de naoorlogse collectie waarvan het museum niet weet wie de oorspronkelijke eigenaar is. Het is waarschijnlijk dat een aantal afkomstig is van andere geroofde collecties en via het Central Collection Point in het JHM terecht is gekomen. Ten derde bevat de huidige collectie voorwerpen van vooroorlogse bruikleengevers waarvan het huidige eigenaarschap onduidelijk is.

Depot Joods Historisch Museum, Amsterdam. Foto Mats van Soolingen

Het museum vervult zo binnen het krachtenveld roofkunst en restitutie verschillende rollen: het mist delen van de collectie, het krijgt zelf te maken met restitutieverzoeken en tenslotte adviseert en bemiddelt het in zaken tussen anderen en bepleit het binnen de publieke discussie de joodse zaak. Het streven is om zich binnen dit thema proactief, transparant, voorbeeld stellend en empathisch op te stellen. Dit alles binnen de door de wetgeving gestelde juridische kaders.

De komende periode gaat het museum het herkomstonderzoek voortzetten en zich vooral richten op de huidige eigendomssituatie van objecten die voor de oorlog aan het museum uitgeleend werden.

De bevindingen van het eerdere herkomstonderzoek zijn in een database gedocumenteerd en zullen deels binnen de collectiecatalogus op de website beschikbaar worden gemaakt (om technische redenen is de volledige database uitsluitend in huis te raadplegen).

In geval van restitutieverzoeken zal het museum altijd meewerken aan nader onderzoek door de restitutiecommissie.

Ook ondersteunt het museum de wetenschappelijke benadering van dit onderwerp. Gedurende de periode 2019-2023 is een medewerker van het JHM in het kader van een promotietraject bezig met een studie op het gebied van herkomstonderzoek naar Judaïca in een internationale context.

Naast het specifieke onderzoek naar de herkomst van objecten uit de collectie vindt ook geregeld inhoudelijk onderzoek naar collectiestukken plaats, voornamelijk in het kader van tentoonstellingen. Zo loopt er de komende jaren een onderzoek naar de fotocollectie, uitgevoerd door de conservator fotografie dat zal resulteren in een publicatie en tentoonstelling.

COLLECTIEMOBILITEIT

Het JCK krijgt regelmatig verzoeken objecten uit te lenen aan andere musea in binnen- en buitenland. Een bruikleenaanvraag dient tenminste zes maanden van tevoren aangevraagd te worden. De bruikleenemer is gebonden aan de bruikleenvoorwaarden aangaande verzekering, vervoer, tentoonstellingsomstandigheden, copyright en vergoedingen⁷.

Sinds 2019 heeft het museum de actiepunten uit het convenant 'Slimmer lenen' van de Nederlandse museumvereniging onderschreven om de collectiemobiliteit van de Collectie Nederland te verhogen⁸.

Bruikleenverzoeken voor korte tijd worden gehonoreerd wanneer de instelling kan voldoen aan museale eisen zoals verwoord in de bruikleenvoorwaarden; wanneer de conditie van het object het toelaat en wanneer de aangevraagde voorwerpen een belangrijke schakel in het te vertellen verhaal van de tentoonstelling vormen. Bruikleenverzoeken voor lange duur worden gehonoreerd wanneer de voorwerpen niet in de eigen permanente opstelling opgenomen zijn; de komende twee jaar niet door het JCK zelf worden getoond en de instelling kan voldoen aan museale eisen zoals verwoord in de bruikleenvoorwaarden.

Bruikleenverzoeken worden behandeld door de Conservator Collecties, bij twijfel of onduidelijkheid of

een bruikleen toegekend kan worden, wordt de aanvraag in een breder verband in het Collectieoverleg besproken. Bruikleenaanvragen uit de collectie ceremoniële voorwerpen van de CEPIG en Ets Haim worden eveneens door het JCK administratief verwerkt.

Tentoonstellingen die in het JCK worden geproduceerd reizen regelmatig door naar andere instellingen in het buitenland. Dit verhoogt de zichtbaarheid van de collectie voor een publiek dat niet makkelijk naar het JCK kan komen.

In 2020 vindt in het 'Museum of the Bible' in Washington een tentoonstelling plaats met gedrukte werken uit de bibliotheek Ets Haim. De reizende tentoonstelling met werk van Charlotte Salomon zal vanaf 2021 op verschillende plaatsen in Zuid-Amerika getoond worden, waaronder in Brazilië en Argentinië. In deze landen is haar werk nooit eerder te zien geweest.

AANDACHTSPUNTEN

KOMENDE BELEIDSPERIODE

In dit hoofdstuk worden de eerder benoemde plannen voor de periode 2020-2024 nog eens herhaald:

- Procedures voor Collectiebeheer zullen worden gebundeld in een Handboek Collecties.
- De indeling en inrichting van de depots wordt, waar noodzakelijk, herzien. Verdere oriëntatie op externe depotruimte zal plaatsvinden.
- Restauratieprojecten: berging van de collectie gouaches van Charlotte Salomon zal worden verbeterd. Verder onderzoek per tekening zal uitwijzen of en welke behandeling nodig zal zijn. Ook worden de ongeveer 1.300 afbeeldingen opnieuw gedigitaliseerd.
- CHV-organisatie: CHV-plan wordt in de periode 2020-2022 nader uitgewerkt om alle rollen en

verantwoordelijkheden duidelijk in beeld te krijgen en het plan uit te breiden met op de locaties van het JCK afgestemde risico-inventarisaties.

- Ontsluiting van de gedrukte boeken uit de bibliotheek Ets Haim tweede projectfase wordt opgepakt, mits financiering wordt gevonden.
- Herkomstonderzoek (fase 2) richt zich vooral op de huidige eigendomssituatie van objecten die voor de oorlog aan het museum uitgeleend werden.
- Collectie-informatie, -registratie en digitalisering: achterstanden worden in kaart gebracht, informatiebeleid wordt geformuleerd en samengevat in een informatieplan.

7. Deze staan vermeld op de website: <https://jck.nl/nl/page/bruiklenen>

8. <https://www.museumvereniging.nl/slimmer-lenen>

BIJLAGE: COLLECTIEGESCHIEDENIS

JOODS HISTORISCH MUSEUM

De Stichting Joods Historisch Museum werd op 23 mei 1930 opgericht met als doel 'het verzamelen en tentoonstellen van datgene, hetwelk een beeld geeft van het joodsche leven in het algemeen en het Nederlandsche Joodsche leven in het bijzonder'.⁹ Het museum was gehuisvest in de Waag op de Nieuwmarkt in Amsterdam. Acht maanden na de officiële opening op 24 februari 1932 bestond de collectie uit 335 voorwerpen. Eind 1937 bestond de collectie uit circa 900 voorwerpen, waarvan 630 in eigen bezit.

DE COLLECTIE IN EN NA DE OORLOG

In mei 1940 moest de Waag van de Duitse bezetter de deuren sluiten. Tussen 1939 en 1942 droeg het museum de collectie over aan het Stedelijk Museum om deze in veiligheid te brengen. Een groot aantal bruiklenen werd geretourneerd aan diverse particuliere bruikleengevers. Uiteindelijk werd de bij het Stedelijk Museum ondergebrachte collectie van ruim 600 voorwerpen op 28 april 1943 toch geroofd. De *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* voerde de collectie af naar het *Institut zur Erforschung der Judenfrage* in Frankfurt am Main. Dit studiecentrum van de NSDAP was gericht op het vergaren van informatie over het jodendom en had een grote hoeveelheid joodse boeken en judaïca geroofd. Omdat de collectie in Frankfurt door de voortdurende bombardementen gevaar liep, werd alles naar het ten noorden van Frankfurt gelegen Hungen gebracht.

Na de oorlog kwam Majoor D.P.M. Graswinckel van de Stichting Nederlands Kunstbezit erachter dat de collectie van het museum zich in Hungen bevond. Hij was aangesteld om de terugkeer van Nederlandse kunst en boeken te regelen.

Men bracht de boeken, documenten en voorwerpen naar het nabijgelegen Offenbach Archival Depot, een depot van het Amerikaanse leger waar geroofde kunstschaten, boeken en judaïca werden opgeslagen om ze terug te geven aan de rechtmatige eigenaren.

In drie transporten keerde de museumcollectie terug naar Nederland. Het eerste deel werd in maart 1946 overgebracht onder leiding van Graswinckel, in september en november volgden nog twee delen die door de joodse antiquair Lion Morpurgo werden begeleid. Morpurgo was officier Civiele Dienst en had als taak om de terugkeer van geroofde joodse rituele voorwerpen te bevorderen. Morpurgo bleef zich inzetten voor het Joods Historisch Museum door in 1947 als conservator zitting te nemen in het bestuur.

Het aantal teruggekeerde voorwerpen bleek veel kleiner dan het aantal ingeleverde. Van de 610 verdwenen voorwerpen kwamen er uiteindelijk circa 140 weer naar

het museum. Het museum opende pas weer in 1955. Vanaf 1955 werd het acquisitiebeleid breder, terwijl de collectie voor de oorlog voornamelijk ceremoniële voorwerpen bevatte, werd nu het accent verlegd naar joodse (cultuur) geschiedenis in Nederland. Ook werden er veel bruiklenen gevraagd bij Nederlandse musea en particulieren om een completer verhaal van Nederlands joods leven te kunnen vertellen. Vanaf dezelfde tijd begon ook het verzamelen van documentair materiaal dat gerelateerd was aan de jodenvervolgving in Nederland gedurende de Tweede Wereldoorlog. Ook kunst kreeg meer aandacht in de collectie: werken van Joseph Mendes da Costa, H. N. Werkman en Samuel Jessurun de Mesquita werden in de collectie opgenomen. In 1971 verwierf het JHM meer dan 1300 gouaches van de Duits-joodse kunstenaar Charlotte Salomon, aan haar werk werd in 1981 een eerste "blockbuster" tentoonstelling gewijd.

Ruim dertig jaar naar de heropening in 1955 verhuisde het museum van de Waag naar het Hoogduitse Synagogencomplex aan het Jonas Daniël Meijerplein waar het op 3 mei 1987 de deuren opende. Het complex was na de oorlog zwaar verwaarloosd, na een grondige renovatie werd het synagogencomplex de thuisbasis van het museum.

DE COLLECTIE NU

De collectie is eigendom van de Stichting Vrienden van het Joods Historisch Museum. 21 objecten uit de collectie zijn eigendom van de Staat der Nederlanden en behoren tot de Rijkscollectie. Deze zijn in langdurig bruikleen aan het JHM gegeven. Ook diverse andere musea en instellingen hebben objecten in langdurig bruikleen gegeven aan het JHM. Sinds de invoering van de erfgoedwet in 2016 is de collectie van het museum aangemerkt als collectie van nationaal belang. Voor het beheer van de collecties verstrekt het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap subsidie en de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed ziet erop toe dat het museum de normen en eisen die aan het beheer van de Rijkscollectie gesteld worden naar behoren toepast.

Joods Historisch Museum. Foto: Marijn Scheeres

9. Statuten Joods Historisch Museum, 1930.

PORTUGEES-ISRAËLIETISCHE SYNAGOGE

De eerste sefardisch-joodse gemeenten in Nederland brachten in de 17e eeuw ceremoniële objecten bijeen voor gebruik in de eredienst. Deze objecten vormen de oudste objecten in de collectie van de Portugese Synagoge. In de ruim vier eeuwen van haar bestaan groeide deze collectie tot meer dan achthonderd ceremoniële objecten van zilver en textiel.

Het geheel biedt een uniek overzicht van de cultuurgeschiedenis van deze gemeenschap, die tot de oudste culturele en religieuze minderheden in Nederland behoort. Topstukken van edelsmeedkunst uit de 17e en 18e eeuw en schitterende mantels van zijde en goudbrokaat getuigen van de welvaart en de vele internationale handelscontacten van de Portugees-Israëlietische gemeente (PIG) in haar grootste bloeiperiode.

Samen met de synagoge in Praag is de Portugese Synagoge in Amsterdam de enige synagoge ter wereld die al zo lang zijn oorspronkelijke functie vervult. Het is ook buitengewoon zeldzaam dat het huidige interieur grotendeels dateert uit de bouwtijd en ongewijzigd bewaard is gebleven, inclusief de koperen kaarsenkronen en -houders. Het interieur van de *Esnoga*, zoals het gebouw ook wordt genoemd, is nooit aangepast aan de moderne tijd, waardoor het gebouw geen verwarming en geen elektrische verlichting heeft. Voor de verlichting worden bijna 1000 kaarsen gebruikt.

RESTAURATIES PORTUGESE SYNAGOGE

In de loop der eeuwen heeft de Portugese Synagoge verschillende verbouwingen en restauraties ondergaan. Zo werd tussen 1773 en 1774 de achterzijde met de toegang tot beide vrouwengalerijen en de overloop ingrijpend verbouwd. Tussen 1852 en 1854 werden de kleine glas-in-loodruitjes vervangen door gietijzeren ramen en bij de ingang werd een tochtportaal toegevoegd.

Tijdens een kleine restauratie tussen 1955 en 1959 werd het voormalig auditorium van Seminarium Ets Haim ingericht als wintersynagoge met verwarming en elektrische verlichting. De banken in deze ruimte dateren van 1639 en zijn afkomstig uit de synagoge die ooit aan de Houtgracht stond.

In de periode tussen 1992 en 1993 vond een ingrijpende restauratie aan de Portugese Synagoge plaats die onder andere de vernieuwing van de fundering omvatte. De houten dakconstructie werd hersteld, de boogvensters vernieuwd en de fraaie kroonluchters zijn in hun oude glorie hersteld. Ook in de bijgebouwen werden veranderingen aangebracht. Bibliotheek Ets Haim werd

grondig gerestaureerd, en er kwamen extra zitplaatsen op de damesgalerij in de wintersynagoge.

DE PORTUGESE SYNAGOGE IN DE OORLOG

Aan het begin van de Duitse bezetting in 1940 woonden in Nederland ongeveer 140.000 joden, waarvan meer dan de helft in Amsterdam. Ongeveer 4300 van hen waren sefardische joden. De Portugese Synagoge bleef, in tegenstelling tot de Hoogduitse synagogen, in de Tweede Wereldoorlog gespaard. Dankzij veel geluk, zijn status van monument en de inzet van burgers bleven de originele 17e-eeuwse elementen en de collecties bewaard. Op 9 mei 1945 werd de synagoge weer in gebruik genomen. Tussen 2008 en 2014 werd het hele complex van de synagoge opnieuw aangepakt tijdens een groot restauratieproject. Er is een nieuwe fundering aangebracht, de bijgebouwen zijn gerestaureerd, in de kelderruimtes kwamen geklimatiseerde zicht-depotruimtes (Schatkamers) en het hoofdgebouw kreeg een groot onderhoud.

De collectie ceremoniële voorwerpen van de Portugees-Israëlietische Gemeente (PIG) is sinds 2007 eigendom van de Stichting Cultureel Erfgoed Portugees Israëlietische Gemeente (CEPIG) en wordt sinds 2009 beheerd door het JHM.

HET BEHEER EN GEBRUIK IN VROEGERE TIJDEN

Gemeentelieden schonken vaak ceremoniële voorwerpen aan de gemeente. Datum en gelegenheid van gebruik werden bepaald en vastgelegd door de bestuurders (parnasiem). Daardoor ontstond een uitgebreide boekhouding welke objecten op welke dagen van het joodse jaar gebruikt werden. In vroegere tijden was de voorzanger (chazan) degene die hier verantwoordelijk voor was, evenals voor de conditie van de voorwerpen. Later nam de koster (samaas) deze functie over. Alle gebeden en gebruiken zijn door de eeuwen heen in diverse handleidingen door voorzangers en koster vastgelegd, inclusief aanwijzingen over de te gebruiken ceremoniële objecten. Aan de correcte uitvoer werd en wordt groot belang gehecht. Tegenwoordig is nog altijd het *seder chazanoet* (volgorde van de gebeden) van voorzanger Isaac Oëb Brandon (1830 – 1902) van kracht, zij het in een aan de huidige situatie aangepaste vorm. Ook legde Brandon een aparte geïllustreerde handleiding aan voor het gebruik van alle dekkleden voor de *teba* (verhoogd platform in de synagoge, van waaraf de chazan de synagogedienst leidt en waarop de Tora gelezen wordt) waardoor van het merendeel het gebruik en/of de schenker nog bekend is.

De bergplaats voor de Torarollen is altijd de houten Torakast, de *hechal* geweest. Deze hechal had ook de functie van kluis. Tot in de jaren negentig van de 20e eeuw dienden de zijkast en onderkast als opbergplaats

voor Toramantels en ander ceremonieel textiel. Brandon schreef in zijn handleiding daarover het volgende: 'Een der voornaamste Artikelen in de Instructiën voor den Voorlezer is de zorg voor het Hechal. Dezelfde bestaat daarin, dat hij ten eerste acht geeft, om de door diverse personen op onderscheidenen tijdstippen gelegateerde Sephariam met hunne Ornamenten op den behoorlijken datum te laten uitkomen, en ten andere, dat hij bij het in gebruik nemen der ornamenten de deugdelijkheid daarvan onderzoekt en bij scheur of breuk den Penningmeester hiervan kennis geeft. Voor het inspecteren der gewijde Kerkkleeders is eene Commissie van Dames benoemd. Het onderzoek der Sefarim en derzelve monteerling, wordt door den Sopher ingesteld, die insgelijks bij het ontdekken van een of ander gebrek, den Voorzitter en Penningmeester hiervan kennis geeft.' Brandon noemt ook de bergplaatsen van de ornamenten in de hechal en eindigt met een sleuteldiscipline: '(...) verplicht te deponeren bij de penningmeester (...)'.
De collectie is – met uitzondering van te fragiele stukken – nog altijd in gebruik in de synagoge. De ceremoniële voorwerpen zijn deels projectgewijs gerestaureerd. Van 2012 tot 2014 werd dit mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Collectieve Maror-gelden. Naast de ceremoniële objecten is het 17e-eeuwse interieur van de synagoge eveneens belangrijk cultureel erfgoed. Een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, CEPIG, PIG, onafhankelijke restauratoren en medewerkers van het JCK heeft een restauratievisie ontwikkeld op het gehele interieur, inclusief een restauratieplan voor de verschillende interieuronderdelen. De beoogde werkzaamheden zullen pas na verwerving van de benodigde financiële middelen uitgevoerd kunnen worden.

HUIDIGE BEHEERSITUATIE

De collectie is – met uitzondering van te fragiele stukken – nog altijd in gebruik in de synagoge. De ceremoniële voorwerpen zijn deels projectgewijs gerestaureerd. Van 2012 tot 2014 werd dit mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Collectieve Maror-gelden. Naast de ceremoniële objecten is het 17e-eeuwse interieur van de synagoge eveneens belangrijk cultureel erfgoed. Een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, CEPIG, PIG, onafhankelijke restauratoren en medewerkers van het JCK heeft een restauratievisie ontwikkeld op het gehele interieur, inclusief een restauratieplan voor de verschillende interieuronderdelen. De beoogde werkzaamheden zullen pas na verwerving van de benodigde financiële middelen uitgevoerd kunnen worden.

ETS HAIM- LIVRARIA MONTEZINOS

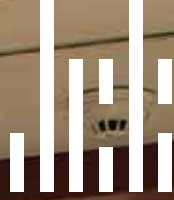
Ets Haim is in 1616 opgericht als bibliotheek van het onderwijsinstituut van de Portugees-Israëlietische Gemeente (PIG), *Talmud Torah*. Doel van de school was in de 17e eeuw vooral de bijscholing van de *conversos* (onder dwang tot het katholicisme bekeerde sefardische joden) die zich in Amsterdam hebben gevestigd. Velen hadden geen kennis van de joodse traditie en beheersten het Hebreeuws niet. In de 18de eeuw verschoof de focus van de school naar het opleiden van leraren en rabbijnen. De collectie laat zien dat er niet alleen religieus onderwijs werd gegeven, maar dat ook seculiere vakken zoals literatuur, filosofie en natuurwetenschap op het curriculum stonden. Men hechtte belang aan een brede

scholing. In de 19de eeuw werd de collectie verrijkt door een schenking van de privécollectie van de toenmalige bibliothecaris van Ets Haim, David Montezinos.

Naast de gedrukte werken is er ook een omvangrijke collectie handschriften, grotendeels uit de 17e en 18e eeuw, en voornamelijk geschreven door leden van de Portugese Gemeente. Veel van deze handschriften zijn filosofische werken over de fundamente van de joodse traditie. Vooral de polemieken waarin de dogma's van de katholieke kerk door de rabbijnen worden besproken, vormen een belangrijk deel van de handschriften. Doordat Ets Haim de directe weerslag is van de ontwikkeling en het ontstaan van de Portugees-Israëlietische Gemeente zijn er door de eeuwen heen ook veel stukken toegevoegd die het dagelijkse leven betreffen, zoals huwelijksvoorwaarden, besnijdenisregisters en gelegenheidsgedichten.

In 1998 werd de collectie van Ets Haim op de lijst van de Wet tot Behoud van Cultuurbezit (WBC) geplaatst. Sinds 2003 staat het ook in het register 'Memory of the World' van UNESCO waarmee de collectie een erkenning als universeel erfgoed heeft gekregen. Tegenwoordig is Ets Haim een belangrijke onderzoeksbibliotheek die open staat voor bezoekers uit de hele wereld. De bibliotheek geeft een unieke kijk in de geschiedenis van de sefardische gemeenschap in Amsterdam en de relatie met de omgeving.

De collectie van de bibliotheek Ets Haim-Livraria Montezinos is eigendom van de Stichting Cultureel Erfgoed Portugees Israëlietische Gemeente (CEPIG) en wordt sinds 2009 beheerd door het JHM. Drie belangrijke handschriften uit de collectie zijn onderdeel van de Rijkscollectie en in langdurig bruikleen gegeven aan het JHM.

joods
cultureel
kwartier

